

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שעי" מוסדות מענה שמחה י-ם
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון מס' 1

גליון חודש אב ה'תשס"ז

דבר המערכת

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים"
שניי כולל חושן משפט אוהל יוסף

בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
מוסדות מענה שמחה רח' פנים מאירות I ירושלים

שמחים אנו להודיע לציבור הרחב על פתיחת בית
הוראה לענייני חושן משפט, המיועד לכירור עניינים
הקשורים לדיני ממונות, כו ניתן להתייעץ עם חברי בית
הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן בעריכת
חוזים, צוואות וכדו'. ללא צורך בקביעת תור
ניתן לקבל תשובות גם באידיש ובאנגלית.
ובימים בי ודי גם בצרפתית.

בית ההוראה פתוח בימים א - ה בין השעות
11:00-13:00, וביום ו' בין השעות 13:00-15:30

ניתן למנות כשעות אלו גם בטלפון 02-502-3637
או בפקס: 02-502-3655

כמו"כ ניתן לקבוע תור לדיונים בביה"ד נתיבות חיים
בפסל: 052-7642-346

יום א'	הרב א. בוטרמן שליט"א הרב י. הול שליט"א
יום ב'	הרבני י.מ. ניילינגר שליט"א הרב א. שפירא שליט"א
יום ג'	הגאון הרב י. שובקס שליט"א הרב א. פלג שליט"א
יום ד'	הרב י. כיץ שליט"א הרב א. שפירא שליט"א
יום ה'	הרב י. פליישמן שליט"א הרב א. דרברמדיקר שליט"א
יום ו'	הגאון הרב נ. נוסבוים שליט"א הרב מ. ווילינגר שליט"א

מוזכרות בית הדין

תוכן העניינים

א. חזרו בו הערב, האם עדיין יש תוקף לערבות החתומה
ב. קיבל מחברו חפץ להחזיק בידו, האם נעשה שומר עליו
ג. בעל מכנסה שקלקל בגז, האם חייב
ד. פסקי הלכות - שכירות פועלים

הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א

שאלה:

נשאלתי בראובן שהתם ערבות כשטר הלואה וקודם ההלואה הוריע למלוה שחוזר בו
מהערבות, אך השטר חוב שבו התום הערב נשאר ביד המלוה, לאח"כ הלוח לוח
מהמלוה, והמלוה טוען ששכח שהודיע לו שחוזר מהערבות וההלואה היתה על סמך
הערבות, ונתה תובע המלוה מהערב לשלם החוב, האם חייב הערב לפרוע החוב,
והמלוה מאמין לערב שהודיעו שחוזר מהערבות או שנוכח מעצמו כן.
השובה:

אין הערב חייב לפרוע חוב הלוח כיון שחזר מהערבות ואף שהתם כשטר, אמנם המלוה
יוכל לדרוש ההלואה בחזרה, כיון שסבר שיש ערבות בהלואה זו,

מקורות:

א. בשו"ע חו"מ (קלא א) כ' וז"ל: מי שנתייבס להיות ערב קודם שיתן המלוה המעות
ללוח יכול לחזור בו אפילו קנו מידו ואם לא חשש המלוה ונתן המעות ללוח אין לו על
הערב כלום וכו', עכ"ל. וכתב הסמ"ע (סק"א) הטעם בקנין בלא ב"ד חשוב בערבות שהיא
אסמכתא לא קניא כי אם אגב בהימנ' ונתן מעות גמר ומשעבד נפשי, והרי זה חזר בו
ואינו מבקש הימנותי עכ"ל. עוד כתב דלהרשב"א אפילו אם קנו מיד הלוח להמלוה
והלוח שיעבד לו נכסיו בקנין וכו' יכול המלוה לחזור בו וה"ה הערב ואפילו להרמב"ן
והטור שחולקים ע"ז כדמשמע בסמ"ע ל"ט סעיף י"ט, מ"מ אם הערב חזר בו יכול המלוה
ג"כ לחזור בו דאדעתא דהכי לא הקנה לו הלואתו עכ"ל.

ומבואר בסמ"ע דעיקר הסיבה דהערב פטור הוא משום שאינו מבקש הימנותי, ואין
החסרון רק מצד המלוה שלא הלוחו על אמונתו, דאי הוי החסרון רק מהמת המלוה יש
מקום ומ"מ מסתבר שגם בשכח לא יתחייב הערב, כיון שהוא גרם להוצאת הממון ולא
הערב גרם, ולומר דאם המלוה שכח שחזר בו מערבותו, והוציא מעות על פי הערב שהתם
בשטר ההלואה וסמך על אמונתו שיתחייב הערב, אך ממש"כ הסמ"ע דאין הערב מבקש
אמונתו, א"כ עיקר תליא בערב, וא"כ מי בניד"ד שהערב חזר בו ואינו מבקש הימנותי, לא
חלה ההתחייבות של הערב, ואף שהתם בשטר והתחייב ע"י התימתו, מ"מ לא עדיף שטר
מקנין שכתב המחבר שיכול לחזור בו כיון דהוי אסמכתא, אמנם אם קנו ממנו בכ"ז חשוב
דליכא אסמכתא לא יוכל הערב לחזור בו מההתחייבות דליכא סברת הסמ"ע ושור"ד
באולם המשפט סימן קל"א סעיף א' שכתב כן.

ב. אמנם ברהג"ר"א (קלא סק"א) כתב לבאר דברי השו"ע עפ"י ש"ס ביבמות (צג א) דר'
הונא ס"ל כר"מ דאדם מקנה דשלבל"ע לחבירו ומ"מ כל זמן שלא באו לעולם יכול לחזור
בו וכ' הגר"א וה"ה לרבנן כמה שיכול לשעבד, ועי' שו"ע חו"מ (ק"ב א) בהג"ה עכ"ל,
וכונתו ממה שכתב בהג"ה דאם שעבד לו דאבני יכול לחזור בו כל זמן שלא קנה, וה"ה
הערב יכול לחזור בו, ונראה מהגר"א דהטעם שיכול הערב לחזור בו אינו משום אסמכתא,
אלא דהוי השתעבדות שתחול לאחר זמן דהיינו בעת ההלואה, וכמו לר"מ במוכר פירות
רקל יכול לחזור כ"ז שלא באו לעולם, ה"ה בשעבוד של דאקני או שעבוד של ערב
שהחלות השעבוד יחול בעת ההלואה, ויכול לחזור קודם שחל השעבוד, ולפי"ז גם אם
הי' קנין בב"ז חשוב יוכל הערב לחזור בו כיון שחל השעבוד, ולפי"ז גם אם
הערבות.

המשך גמור 2

פסקי הלכות - הרב יוסף רוטמן - חבר ביה"ד "נתיבות חיים"

א. מצוה לשלם שכר שכיר בזמנו. אף אם אין כוונתו אלא לאחר תשלומיו למעט זמן, הרי זה אסור.
ב. זמן התשלום שקבעה תורה הוא סוף אותה עונה בה עבד הפועל. היינו: שאם גמר מלאכתו ביום יש לשלם לו לפני השקיעה, שנא' לא
תבוא עליו השמש, ואילו אם גמר מלאכתו בלילה יוכל לשלם לו עד עלות השחר שנא' לא תלין שכרו עד בוקר. ברם, אם גמר מלאכתו
בסוף היום או בעלות השחר יש לבעה"ב עונה שלמה לשלם לו. והטעם, כי נתנה תורה זמן לבעה"ב להמציא מעות ע"מ לשלם לו.
ג. ישנם כמה אופנים בהם אין איסור מן התורה כלל לאחר לו את התשלום, וישנם כאלה אשר אסורים מדבריהם (מהכתוב): אל תאמר לרעך
לך ושוב ומחר אתן לך וכדלהלן:

ד. אם הפועל נשכר ע"י שליחו של בעה"ב, אין הבעה"ב עובר על איסור תורה באם מאחר לו זמנו, אמנם אסור הוא לאחר
תשלומו מדבריהם, וכדלקמן. וכן זה ששכרו עובר בעה"ב אינו עובר מדאורייתא, ובלבד שידע הפועל שכל עבודתו
אינה אלא לבעה"ב. ברם, אם לא ידע הפועל הרי השליח חייב בשכרו, ולפיכך אסור לו להלין שכרו.

ה. פסק לי הגר"נ נוסבוים שליט"א גבי אדם שהזמין מונית מתחנת מונית, שלא תחשב תחנת המונית
שליחתו לשכור לו מונית, אלא נחשב הדבר כאילו הוא עצמו הזמין את המונית, כי תחילת השכירות
ביניהם הוא מהי שנקבעו ביניהם סדרי וגובה התשלום, והוא מעת ישיבתו במונית ולכן חייב הוא לשלם

המשך גמור 3

העולה כמה שכתבו לדעת הסניף יוכל לחזור בו והוא אסמכתא וליכא סכרת היגני לערב, ולהגרא הטעם רכאילו
החנה שהערבות תחול כשילוה, וכ"ז שלא לזה יכול לחזור בו, וצ"ע בס"ד קיב בשי"ך סק"ב משי"ב לחלק בין קצין לשנבור
ע"י"ש.

ג. וזהו בספר ערך שי (לט"ו) כתב מעשה באחד שבא לחזירו עש"ש וביקש מכתו שיחתום ועצמו ערב קבלן וילוח בניו על אשר
זה וחתם עצמו ואח"כ חזר בו ונזחה בתביתו שלא ימטר חששו לגוי ואינו רוצה לערוב בערו ופסק הערך שי שיכול לחזור בו שלא
נתחייב לחזירו כלום כנסירת חששו ללוח ורק התחייב לגוי כשילוה, וכ"ז שלא הלוח אינו רוצה להתחייב ע"י"ש באורך שרינה להך דסיקן

ק"ל"א בשעשה קנין עם המלוה ע"י"ש
ויל"ע לסכרת הסניף רמזע השנבור ח"י צריך לחול מעכשו אך כיון דהוי אסמכתא וליכא סכרת היגני לכן לא חלה הערבות תיקשי בערב קבלן שהתחייב הקנין
וכע"ק ליכא אסמכתא שהרי התחייב גם אם יש ללוח נכסים והיא כלוה על ההלוואה ואיך יחזור בו, אך זה אינו דגם ע"ק הוי אסמכתא כיון שאם יפטר הלוח אינו צריך
לפרוע וסמ"ך דעתו שהלוח יפרע והוי אסמכתא וע"כ יכול לחזור בו.
ד. וזהו יש לדון אם התחייב הערב ואמר מעכשו דלחנה הו"ע בת"י"ב (רו"ד) כשקנו מיד ואמר לחביא מעכשו לית ב"י אסמכתא ע"י"ש בסמ"ך (פ"ק לה), וא"כ
יש לוטר רבות ח"י נסקוחא לדינא בין הסניף לשי הגר"א דלהסניף אם אמר מעכשו דאי"ו אסמכתא לדעת השו"ע לא יוכל הערב לחזור בו, אבל לדעת הגר"א
שיכול למטר בו כיון שהשנבור חל רק בשעת ההלוואה, אי"כ י"ל דגם אם כתב מעכשו כוננו שתחול הערבות בית ההלוואה, וכ"ז שלא לזה יכול לחזור
בו.

אך יש לדון כזה לפי"ט הרשב"א בקידושין (סג.) דלר"מ דארם מקנה השלבל"ע אם אמר מעכשו אינו יכול לחזור בו כ"י שלא בא לעולם כיון דאמר מעכשו ואף
שכופעו לחול הקנין רק כשיבוא לעולם, מ"כ מעשה הקנין נגמר עתה כשאמר מעכשו וא"י לחזור בו, וחוס' בב"י (נז.) כי דגם אם אמר מעכשו יכול לחזור בו
ונ"י רשב"א שם בשם הרשב"א וצ"ע ע"י הגר"ש יקוף ז"ל בנדרים סימן כ"ב בהו"ו, ויש לעיין לדעת הרשב"א אם ישע"ב בדאקני ומכח
מעכשו אם יוכל לחזור בו והרשב"א הא ס"ל בדאקני שיכול לחזור בו כ"י שלא קנה וכמו בקנין לר"מ, אם יתחם מעכשו י"ל ראי' לחזור בו וכמו לר"מ, וכן נראה
מזכ"ר האמיר ברוך בת"י"ב סימן כ"ב ס"ד א' בסמו' שכתב על דברי ר"מ י"א שיכול לחזור בו בדאקני כ"י שלא קנה, ועיין לדברי הרשב"א בקידושין (סג.) דלר"מ אם
אמר מעכשו אי"י לחזור בו ומשמע דס"ל דגם בשנבור דינא הכי, וכ"כ הר"ן בביטין (כה.) דאם אמר מעכשו אי"י לחזור בדאקני, והואכ בגליון דע"ק א"כ בס"י ק"ד
ע"י"ש, אגב בשער המשפט (ק"ב סק"ג) כתב להוכיח דהרשב"א חולק על סברא זו דהא הרשב"א בב"י (ס.) זכב"ב (קנ"ג.) כי להוכיח וכו' דאקני יכול לחזור בו
כ"י שלא קנה מהא דאמרינן שם בב"י (קנ"ג.) לזה ולזה וא"כ קנה וחולקו כשכתב לשנייהן דאקני ואי גימא שאינו יכול לחזור בו הו"ל לניבור דלקנא משתעבד,
ונזה אביהו ריכול לחזור בו ולכן חולקו דהר"ב כ"י כמלגא ששנבור לראשון ע"י"ש, וכ"י השער משפט אי גימא דקשמה מעכשו אי"י לחזור בו אי"כ מאי פריך תתם
בגמ' ק"ו ב' מהא דתניא לטבח קרקעות כ"י וכו' ואת השבת מנכסים בכ"י וכו' ופריך אמאי נוטל המלוה את כל השבח גימא דחולקו, וק' אמאי לא ת"י הגמ' שכתב
לביעת 'מעכשו' וא"י לחזור בו, וע"כ כמלגא נוטל כל השבח ואין ללוקח כלום, וכנ"ח דגם כמעשה יכול לחזור בו כ"י השנבור, וכן כמעשה קצת מהא דסתם
בש"י כ"י סעי' א' היכול להחזיר בדאקני ולא כתב דגם אם כתב מעכשו אי"י לחזור בו, וכן בת"י ס"מ ק"ד סעי' ה' פתח דלוח וכו' חולקו, ומשמע אפי' אם כתב
לראשון דאקני.

ה. אך אי"כ ע"ע להשע"ש ברע"ה הרשב"א דגם כשכתב מעכשו יכול לחזור בו ותיקשי כמשי"ב הרשב"א בקידושין (סג.) דכדכתב מעכשו לר"מ כשכ"ר פירוח דקל
אי"י לחזור בו, וא"כ ה"ה בשנבור דאקני וכמ"ש הר"ן בביטין מ"ה א', ואפשר דס"ל לרשב"א דרק לר"מ דארם מקנה השלבל"ע כשאמר מעכשו נגמר מעשה הקנין
והרשב"א בקידושין סג. אפי' אבד השטר קודם שבא לעולם וא"י לחזור בו, אבל לרבנן טא"א להקנות השלבל"ע אף דלישע"ב קי"ל דמשתעבד, מ"כ זה אלא
הקנה חכמים משום נעילת דלה וכמ"ש הרשב"א בב"י (קנ"ג.) ועי"ן בקצוה"ה (ק"א וס"י דעה) ובכ"ד כמנ"ח לא משתעבד דאקני והתקנה היתה שוכל לבנות
מדאקני, אבל כיון שא"א שיחול כ"י שלא בא לעולם, גם כשיכתוב מעכשו אי"י למטול חלות שנבור בקרקע כ"י שלא בא לעולם וא"א לוטר שנגמר תנתת
השנבור ויחול כשיבוא לעולם ולרבנן א"א למטול חלות כרשבל"ע. ורק מה שתקנו שיכול לבנות כשיקנה, וע"כ ס"ל לרשב"א דאפי' אם יתחם מעכשו יוכל
לחזור בו כ"י אלא קנה אנננס לחוס' בב"י קנ"ג. דשע"ב אלים מקנין הא כי השי"ך (קיב סק"ב) לרחוס' אי"א לחזור בדאקני וכדיעה ב' שם כשאי"י ס"י

ק"ב ב'.
ו. ובתו"א ח"י"מ וליקנטי ס"י ח סק"ט ובס"ק ט"ז) דן אליבא דרבנן בדבר שבא לעולם ומקנה שיחול לאחר ל' יום, ואומר מעכשו לגבי שלא יוכל לחזור בו, או
כתינו אמירת מעכשו שלא יוכל לחזור בו כ"י לר"מ כרשבל"ע להרשב"א והר"ן, וככת החזו"א דלרבנן בדבר שבא לעולם א"א לעשות כן דאם נגמר מעשה הקנין
ה"י זכ"ה כגוף מעכשו, ואם אינו זכ"ה ושו"ב בקנינו שיחול לאחר ל' צריך שיחיה הקנין קיים ויכול לחזור בו קודם ל', וכ"כ בסק"טו לדון בן ע"יש דנסתפק בהו"ו ורק
לר"מ דארם מקנה השלבל"ע אפי' לגזור הקנין בין הקונה והתקנה מעכשו וכשיבוא לעולם מביא יזכה הקונה, אבל לרבנן לא משכח"ל דמעכשו ימטול שא"י
לחזור בו, ואפשר דגם בשנבור כן לרבנן אף דק"י"ל דאקני משתעבד כשיבוא לעולם, מ"כ כשאמר מעכשו לא יגנע כלחזור בו, ותקנה חכמים היתה שוכל
לבנות כשיקנה הקרקע ע"י"ש.
וא"כ אי גימא דקשמה יוכל לחזור בו כשאמר מעכשו, אי"כ איכא נפקוחא בין הסניף להגרא בערב שאמר מעכשו דלסניף ל"כא חסרון דאסמכתא לפסק הגר"ע
(רו"ד), ולהגרא כאן שהשנבור חל רק בשעת ההלוואה ויכול לחזור גם אם אמר מעכשו, ועי"ן.

הרב הונתן דוד הול - חבר ביה"ד 'תובת חיים'

שאלה:
מעשה בבחור שעמד על יד החתן באולם שמחות כמה דקות לפני החופה. ביד החתן היה שטר של מאה דולר, ואז נגש אל החתן איש
אחד אשר רצה לאחל לו מז"ט, פנה החתן לבחור הנ"ל ובקש ממנו להחזיק עבורו את הכסף, ונתן לו את השטר. לאחר דקה שם הבחור
את הכסף על השלחן שלמניו, ועמד שם כל הזמן עד שלפתע הבחין כי נעלם הכסף מהשלחן, ויש לעיין האם הבחור חייב לשלם לחתן
בעד הכסף שנאבד.

תשובה:
א. נראה שמאחר וביקש ממנו שרק יחזיק עבורו את הכסף, אין מה בקשה לשמירה, ומטור.
ב. אין מקום לחייבו כדון מזיק מאחר ויש מחלוקת גבי מי שמניח חפץ במקום שאינו משומר, ואף לדעת המחייבים נראה שפה אין זה
בלתי שמוך לחלוטין לחשבו כמזיק.
גנה כדי לחייב את הנפקד בחיובי שמירה, מבואר בגמ' (ב"מ פ"א.) ובשו"ע (רצ"א סי"ב) שהנפקד צריך לומר לשון שמראה שמקבל על עצמו
את השמירה, ואפילו לא קבל בפירוש, אלא שאמר לו הנח לפני, הוא שומר חנם. אבל אם אמר לו הנח לפניך או הנח סתם, או שאמר לו
הרי הבית לפניך, אפי' שומר חנם לא הוי.
דמ"מ מבואר בתשובת הרא"ש (הובאה בטור סי' רצ"א) שאם מוכח מהמנב שרק הנפקד יכול לשומר, שאם לא כן ואבד הפקדון, אז לא
צריך שיאמר השומר הנח לפני. וז"ל: שאלה לא"א הרא"ש ז"ל ראונו הלך ליריד, וא"ל שמעון הוליד לי עמד אלו המנעלים, א"ל הניחם
כאן על החמור, והניחם שם שמעון על החמור, ולא קבלם ראונו בידו אלא כמו שתיחם שמעון על החמור כך הולכים ראונו, ולא קשרם,
והלך לו חן הצד להסך רגליו והניח החמור על אם הדרך ונאבדו המנעלים. תשובה הא דאמרינן הא ביתא קמך שאינו אפילו ש"ח, וכן הנח
לפניך, ומינעמא בתנת סתם אי הוי ש"ח, זהו בית הנפקד שהוא מקום המשתמר, אבל ראונו שנתרצה להוליד המנעלים עמו ואמר
לשמעון המנעלים לפני על החמור, פשיטא שקבל עליו שמירה כדון ש"ח שאם לא ישמרם בדרך ודאי יאבדו, הילכך דבר פשוט הוא שהוא
ש"ח ופסק בשמירתם כמה שהניחם על החמור בלא קשירה ותפליג מהם.
אלא שבמכילתא איתא: לשמור, רש"י עד שיפקיד אצלו ויאמר שמור לי, אבל אי א"ל עינך בו פטור. ומוכח מהכא דאין
השומר מתחייב בסתם ואפילו כי מסר בידו עד שיאמר שמור לי זה. וכ"כ התוס' בס"פ החובל. והרמב"ן בספר
המלחמות כתב כמו כן דשמעי' מהא שאם א"ל תפסו לי כלי זה וכיוצא בלשון הזה, פטור. שאין השומר מתחייב
עד שאמר שמור לי, אבל מפקד סתם ודאי פטור, דהיאך יתחייב והלא לא אמ"ל לשמור. ומרגלא בסמוי"הו
דרבנן דשמור לי קא אמרי, עכ"ד.
ומ"מ הוכיח המחנה אפרים (הלכות שומרים סי"א) מהגמ' דכמו שבאמירת הנפקד די לנו אם מוכחא
מילתא שהוא שקבל שמירה, וכמו שכת' הרא"ש בתשו' המנעלים לענין אמירת הנפקד, כמ"כ לענין

אמירת המפקד, כל הוכח דמוכחא מלתא דלשמירה נתכוון המפקד אע"פ שלא הזכיר לו שמירה אלא שא"ל תפוס זה בידך עד שאבא ממקום פלוני, הרי זה כאלו אמר לו שמור לי זה מכיון ששמירתו על הנפקד הוא, דאם הוא לא ישמרנו מי ישמרנו. והכי אמרו לה בירוש' בפ"ב דשבעות וכו' ומ"ש הרמב"ן ז"ל דאי א"ל תפוס כלי זה דלא נעשה שומר, היינו בדלא אמר לו אלא לשון זה בלחוד, ולא אמר לו עד שאדך למקום פלוני, דכה"ג אין משמעותו שמסר בידו לשמירה, אלא תפוס ומיד אני חוזר ולקחו מידך קאמר ליה, ומה שמסר בידו לא היה אלא כדי להסתכל במקום אחר שהיה צריך, ולא להניחו בידו לשמור, וכוה, אפילו אם ישאר בידו לא נעשה שומר, מכיון דכשבאו לידו לא היה אדעתא דשמירה, והוי כאותה שכתב הרשב"א ז"ל, דאם מסר ראובן מידו ביד שמעון כדי שיוכח בהם לקטן, דאי לא היה הקטן שם לא נעשה שמעון שומר, דמתחלה לא מסר בידו אלא כדי שיוכח בהם לקטן, ולא לשמירה. ומבואר מדברי המחנ"א דכל הוכחא שמוכן מאלו בשעת ההפקדה שישתלק המפקד מוכחא מלתא דלשמירה מסר ולא צריך המפקד לומר שמור לי, וכן כתב המב"ט (ח"א שמא) ע"ש. וכעין זה כתב הנח"מ (רצא סק"ב), אלא שלדבריו, גם אם המפקד מסתלק ממקום הנפקד, אפ"ה אם המקום שהניח שם הפקדון שמור מעצמו וא"צ שמירת בעלים, כמו במטמון שיש לו בקרקע ביתו, אי"כ לא מוכח מענינו שהתכוון לשמירה, ע"ש.

והנה המב"ט (ח"א רצא) כתב באחד שמנה מטבעות לתוך יד של אשה, ומנה א' ב' ג' ד' וכו', (ואח"כ אמר הרי את מקודשת לי וכו') וז"ל, דאף על גב דמי שהניח בבית חברו שום דבר ולא אמר ליה ולא מידו, לא הוי שומר עילויה ואפילו הנח לפניך או הנח סתם או הרי הבית לפניך אינו לא שייח ולא שומי שכר, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל פרק שני מהלכות שכירות. הוכח שנתן בידה כי הכא, אפשר דהוי שומר עילויה אף על גב דלא אמר מידו, ואפילו תימא דלא הוי שומר עילויה, היינו דלא מחייב בשמירה או נגבט מידה או מביטתא אם הניחה אה"כ בבית, כיון דלא קבל עילויה שמירה, אבל אי שדתינהו מידה ונאבדו, נר' דמחייב בהו דהוי כמזיק בידים. ומבואר מדברי המב"ט שלענין אמירת הנפקד, הוכח שנתן המפקד ליד הנפקד ממש יש להסתפק אם יש בזה הוכחה שקבל עליו שמירה גם אם לא אמר הנפקד כלום, ומ"מ דבריו צ"ע, דהתם גם המפקד לא אמר שמור לי, וא"כ איך יש להסתפק אם יש כאן קבלת שמירה, ואין זה דומה למה שכתבנו לעיל מהרא"ש והמחנ"א (דבמקום שיש גילוי דעת אי"צ אמירת המפקד), דהתם המפקד נסתלק מהמקום אח"כ, ומוכחא מלתא דלשמירה שמירה נתכוון. משא"כ בגידון של המב"ט שהותן עמו שם כל הזמן, ואין לומר דנתן בידו ממש שאני, שהרי הרמב"ן כתב להדיא דאף אם אמר לו תפוס לי כלי זה אינו מחייב בשמירה עד שיאמר שמור לי, והיינו אף שהותן לו לידו ממש, אך ע"פ אין ספיקו של המב"ט מוציא מידו ודאותו של הרמב"ן.

וא"כ בגידון שהתן לא אמר לחברו לשמור לו, אלא ביקש ממנו שיחזיק לו, וגם לא נסתלק משם אלא עמד ע"י כל הזמן, אי"כ הוה כחך תפוס לי של הרמב"ן ואין כאן קבלת שמירה, כיון דכשבאו לידו לא היה אדעתא דשמירה, וכלשון המחנ"א, ומ"מ יש לעיין אם החבר חייב מדין אחר, דהנה כבר כתבנו שהמחבר דש"ע הביא להלכה חך תשובה של הרא"ש בניגון המועלים, וכבר הקשו הפוסקים (בראשית בנה"ג רצא ס"ק לח) דהרי הרא"ש לשיטתו דש"ע דלא צריך משיכה או קנין אחר כדי להתחייב בשמירה, אבל המחבר אינו ס"ל (רצא ס"ה) דאינו חייב אא"כ השומר משך את הפקדון, אי"כ לא היה לו להביא להלכה חך תשובה של הרא"ש כיון ששם לא היה שום מעשה קנין של השומר, ובאמת כתב רע"א בגיליון השו"ע, וכן במח"א (הלכות שומרים ס"ד ז), דהרי"ג דהרא"ש לשיטתו שלא צריך משיכה בשומרים, אבל להחולקים פטור בגידון המועלים שכתב הרא"ש.

ובנה"מ (רצא ס"ז) כתב ליישב גם לשאר הפוסקים וז"ל: דכאן כו"ע מודו דחייב לשלם. דדוקא במקום שאין עושה מעשה בגוף החפץ רק בפשע בשמירה שלא שומר אחר, דבזה איש אחר שלא קיבל שמירה אינו חייב דהא אפילו מורץ נדל לפני בהמת חברו פטור, רק שומר חייב, ומשו"ה כשלא עשה קנין כאחר דמי ופטור. אבל אם עשה מעשה בגוף החפץ, כגון שראובן נטל כלי מבית שמעון והניחו באם הדרך במקום שאינו משתמר, ודאי דחייב אפילו לא עשה קנין, דהא בב"מ (כה) קרי ליה חש"ס אבודה מדעת למקום שהוא אינו משתמר, וכיון שהניחו במקום שאינו משתמר לגמרי נד שנקרא עליו שם אבירה, הוי כמאבדו ומפסידו בידים דחייב, ומשו"ה אפילו הוא אינו שומר או שהיא שמירה בעמלים חייב כביוצא בזה, וה"נ שתולכנו במקום המשתמר והניחו במקום שאינו משתמר לגמרי, הוי כמזיק בידים וחייב, אך מ"מ אינו שומר לענין אם טוען ששמרו כראוי שיהיה חייב בשבועת שומרים למאן דס"ל דבעי משיכה בשומרין, וא"כ ה"ה בגד"ד, אליבא דנה"מ יש מקום לאמר שמה שהניח החבר את הכסף על השלחן באולם החתונות, הוה כהניח במקום שאינו משומר, ויתחייב מדין מזיק.

ומ"מ מדברי הקצוה"ח (כ"ה סק"א) משמע דגם מי ששם חפץ חברו במקום שאינו משומר לגמרי אינו נקרא מזיק, דלא הוה אלא גרמא בעלמא, כיון דבשעת שהניחו היה יכול להחזירו ורק אח"כ נאבד ממילא. דהתם בענין דיון שטעה בדבר משנה ונשא ותנן ביד להשיג, כתב הקצוה"ח שצ"ע אמאי חייב כיון דגזלן בשוגג פטור, ואין בו חומרת מזיק, דהא נתן הממון לחבירו ובשעת מעשה הוי אפשר למיחדר, אין בו אלא ותרע גזלן ואין לו לחייב גבי גזלן שונג כמזיד, ומדבריו מוכח דאף שנתן הממון במקום שאינו משומר, מ"מ אין זה נקרא מזיק והואיל ובשעת מעשה הוי אפשר למיחדר, וכדמשמע מרע"א ומח"א הנ"ל, שפטרו את מסייע המעלים (למקום שאינו משומר וכדאי בתשו"ה הרא"ש) למי"ד דצריך משיכה בשומרים, ולא חייבוהו מטעם מזיק כנה"מ, ובאמת שגם שם חולק הנח"מ (סק"א), וז"ל: אבל כשנתנו לנגב, ואילו לא היה נותנו לא היה נגבב נוטלו מעצמו, כגון דקאי בתרו עברי דנחרא, ומחמת גרמת הנתינה אי אפשר להחזיר השור, חייב מטעם גורם להניק, דמזיק אפילו בשונג חייב, כמו במראה דינר לשולחני, דמה לי אם ורק לים או מסר לנגב כשאי אפשר להוציא ממנו, ואין לו מזיק גדול מזה, וזה ברור מאד, ואמנם נראה שגם הקצוה"ח יודה שנקרא מזיק אם מסר ליד נגב או אחד שממנו אי"א להחזיר, אבל אם כשסמך לידו עדיין היה אפשר להחזירו, ורק אח"כ השני הלך לדרכו, אין זה אלא גרמא, וכדבריו: "דהא נתן הממון לחבירו ובשעת מעשה הוי אפשר למיחדר". וכן מבואר בש"ך (סו, ס"ק קכו) ע"י"ש היטב.

ונראה דבגד"ד, לא מיבעיא לרע"א, מח"א וקצוה"ח דאין זה מזיק בידים, כיון שבשעת שהניח על השלחן היה אפשר להחזירו, אלא דאפילו להנח"מ דס"ל דגם בהניח במקום שאינו משומר כלל הוה מזיק, מ"מ נראה דכאן שהניח על השלחן, כל זמן שהוא עומד על ידו אין זה נקרא מקום שאינו משומר, ורק אם נטא שלענין שמירה נקרא פשיעה כה"נ, מ"מ בגד"ד שאין עליו דין שומר אלא שבאנו לחייבו מדין מזיק, נראה שאין זה נקרא מקום כ"כ לא משומר עד שנימא דהוה כמו מזיק בידים.

הרב אברהם בוטרמן - חבר ביה"ד 'נתיבות חיים'

שאלה:
פלוגי מסר למכבסה שמיכת פוך לכיכוס. טעה בעל המכבסה והכניסה למכונה שאינה תואמת את חוראות הכניסה לשמיכה זו ונשרפה השמיכה. טען הלקוח: מאחר ושמיכה זו נקנתה ב- \$ 120, הרי שנגיע לו את שוויה המלא. מאידך גיסא טען בעל המכבסה להגנתו, כי מאחר ושמיכה זו משומשת היתה, אין שוויה בשוק כי אם \$ 20, ולא עוד, אלא אף אם יחייבוהו בזה, הרי שחפץ הינו לשלם נזק זה בויכוח לכיכוס בעתיד בסכום שיחייבוהו, הנה, שאלה זו שלושה ידוונים יש בה:
האם חייב בעל המכבסה מן הדין - כיצד שמים את שווי השמיכה - האם ניתן לשלם את הנזק בזיכוי ולא בכסף תשובה:

א. למרות שמועל אינו חייב לשלם לפניו משורת הדין, בני הזון זה פשע בעל המכבסה פשיעה גדולה במה שהכניסה למכונה שאין הבגד ראוי לעמוד בה, ולא מצינו מקום למטורו לפניו משורת הדין.
ב. בענין מה שטען כי שוויה בשוק אינו יותר מ- \$ 20, לא קבלנו גם בזאת טענתו והבאנו דברי האחרונים שמשלם כפי השווי לבעלים, והצענו כמסרה סכום של 80 \$ לאור השומות הכתובות להלן.

ג. מענין מה שטען כי חפץ הוא לשלם בזיכוי, ראונו לנכון לאפשר לו דבר זה ובתנאי שיהיה הזיכוי כזה שניתן להעברה. עוד ראונו לנכון לחייבו לכתוב בזיכוי סך \$ 120, אשר בסכום כזה יוכל הניזק למוכרו בשוק ב- \$ 80 שנתייבב בו לתשלום נזקו. כגמ' (נ"ב"מ 39) מובא מעשה נרבה בר בר חנן ששכר לו סבלים על מנת שייעבירו לו חבית ממקום למקום, בשעת הליתם נתקלו הסבלים בהליתם, ונפלה החבית, ונחטבה ונשברה, הלך רבב"ח לנגב מהם חובס, אמר לו רב שאינו יכול לגבות זאת, שאני רבב"ח האם מן הדין זה, והשיבו לו שכך דינו ואף נימא זאת מחבתוב "למען תלך בדרך טובים". מדברי הנ"מ ניתן ללמוד כי מועל שהזיק במלאכתו אינו חייב בתשלומי הנזק, וברש"י שם מבואר שאף אם נתקל הסבל שלא במקום מדרון, שהותקפתו פשיעה היא, מ"מ אינו מחויב בתשלומי הנזק, ועיין בטור (נש) ובסמ"ע שם שהביאו דין זה, והשיטה

המשלך נגד מלמדין מדבריהם דאף אם הפועל עשיר אין לחייבו לשלם. ויתכן שאף שמקור דין זה הוא לפני משורת הדין, בכל זאת כופין את הניזק שלא לתבע. שמצינו במדכני (בי"מ סי' רנ"ז) שלמד מוכאן שכופין על לפני משורת הדין (באופן שהמשלם עשיר שאפשר לכופו). אולם הראש"ש (שם סי' ז') כתב להדיא שאין כופין על לפני משורת הדין. הרמ"א (סי' י"ב) כתב: הביא להלכה את שתי הדעות. ובפתי"ש סק"ו כתב שהב"ח פסק שכופין, ושכן נראה בדת השי"ת (ר"ת א), והסיק כדברי התומכים דכופין בדברים בלבד, שאומרים לו חייב אתה לעשות כן, ואם אינך שומע אתה עבריין. אבל אין כופין בשוטים ובנידוניו. ולפי"ז כל פועל שיעבוד עבור חבירו ויזיק לו תוך כדי עבודה, אפילו נעשה הדבר בפשיעה ורשלנות, אם לא התכוון להזיקו הרי זה פטור. ולכאורה הדברים צריכים ביאור הלא גמי ערוכות הם בטבח אומן שקלקל, לדין שטעה ומראה דינר לשולחני וכיו"ב, שמחויבים הם לשלם ולא נזכר דין זה לפוטורם, והלא הזיקו בשעת עבודתם. ואולי י"ל שזהו דין ייחודי כלפי סבלים, וכמו שמצינו בסוגיא (שם) שתיקנו להם שכשעמבירים הם בשכר, ונתקלו באונס שהוא כעין גניבה ואבידה, אין משלמים כדנים אלא נשבעים ונפטרים. ואפשר שהיה זה צורך מיוחד להקל עליהם כיון שהיוקם מצוי וקשה להינצל מזה.

בכל זאת, בנידוננו אנו שנוק זה נעשה בפשיעה גדולה, יתחייב הפועל על נזקו, ולא יפטר אף לפני משורת הדין. וכן מדוקדק בדברי שו"ע הגר"י (ה"ל שאלה יט) שכתב שפטור הוא אף כשרך "קצת" ונתקל. ומשמע שבפשיעה גדולה יתחייב. בענין שומת חפצים משומשים כהיום:

בזמן הגמי היה שוק לחפצים משומשים וערכם לא נפחת כמו בימינו אנו, שהרי בגדים או חפצים מסוימים נחשבים היום לאישיים ואין מוכרים אותן בחפצים של יד שניה, וממילא כל הבא למוכרם יקבל עבורם ערך זעום וכמו שטוען בעל המכבסה. אלא שכבר נצרך לכעין זה הנתהיי"מ (סי' ד"ש) גבי מזיק במדבר, וכתב שלא יוכל המזיק לטעון כי מאחר וההזיק היה במקום מדבר ששם מעטים הם הקונים הרי שכענין חייב כי אם מה ששוה החפץ במדבר, כיון שמשלמים לפי מקום הנזק, אלא הרי הוא ממדד שכער שבשוק. וא"כ י"ל שכיום שאין קונים חפץ משומש למרות שלא נגרע מתשמישו הרי זה כמדבר ואין לשלם לפי מה שנזכר כעת. אולם מאידך יסא כבר כתב הנתהיי"מ (קמ"ח) א"כ שהיכא החפץ אינו שווה לו אם לבעליו, לא יצטרך המזיק לשלם עבורו, מאחר ואינו שווה לכל העולם. וא"כ גם בנידוננו הרי אין זה שווה לו אם לו עצמו, ואינו דומה למזיק במדבר ששוה לכולם במקום השוק. ומ"מ יש לומר שכ"ז הוא דוקא כאשר החפץ בעצמותו אינו שווה דבר, אלא שלבעליו שווה הוא בקצת או אישי. אבל חפצים כאלו שכל אדם משתמש בהם, ומה שהם אינם שווים הרי זה רק בענין שהיו אין קונים חפצים משומשים, באלה ניתן לומר שנחשבים הם לממון, ויצטרך לשלם עבורם בקרות הנזק וכיו"ב. ומה"ט אינו דומה לדבר שיש לו ערך סינטימטלי בלבד כגון מזכרת וכדומה. וביסוד דברי הנתהיי"מ ע"י בית יצחק חו"מ ל' אות י' שתמה עליו וכן בקה"י ב"ק סי' ל"ט. ועיי"ש, שכל שיש לניזק הנאה מהשתמשות בחפץ, חייב המזיק, בכ"כ בשו"ת מנחת שלמה תניא ח"ב סימן קל"ה, וז"ל: דבר שהוא ממש ממון נראה דצריכים לשלם לו כפי שהוא צריך להוציא כדי לקנות חפץ כזה שהפסידוהו, ולא נמדד כלל בכמה יוכל למכור זה לאחרים, ולפעמים משלמים לו פחות, דהתורה אמרה מה נפש בהמה ישלמנה, ולשון ישלמנה היינו השלמים ויהיה לו בהמה אחרת, ולא מספיק מה שישלם לו כשימור שהי מקבל אילו הי מוכר לאחרים. ועיי"ש שרי"ל כן אף בדת הנתהיי"מ. ולדבריו נראה כי אם יזיק משקפיים וכדו' שהוא דבר שלא ניתן להתאימו כי אם לבעליו, נמי יתחייב בתשלומים. מנהגו בתי הדין כהיום הוא לחייב גם בעבור חפצים משומשים, אלא שישנם חילוקי דעות אין לאמוד חפצים שכלו: בספר שמרו משפט הביא בשם הגר"ש (אויערנד) שיש לדעת כמה היו הבעלים מוכנים להשקיע עבור חפץ כזה בדיוק רק שהיה חדש, וסכום זה יפחתו מנהוג, וכן שמעתי מהגר"מ שפרך שליט"א. ההסבר בזה שלמדו שאף שאין זו שומא, מ"מ הרי בזה יש השלמת הנזק (ועיין ש"ך שפי"ז). דמי שטענו כי שומת החפץ יתערך באופן שיחלקו את את דמי החפץ החדש שנתן לו. וי"ל לדעה זו יש לאזן את שנות השימוש באופן שהשנה הראשונה תהיה שווה יותר מהשניה וכי שהרי נוה וטוב יותר להשתמש בחפץ חדש. בנידון זה של המכבסה הרי שלא קיבלנו את טענתו שאין החפץ שווה, ולכן הצענו כפשרה סכום של 80\$ שיש בו בערך כדי שווי החפץ לפי שני השומות שזכרנו.

בענין מה שטוען בעל המכבסה כי הוא מעונין לשלם את נזקו בזיכוי על סך הניזק:

המשלך כסף חלמין לו את שכרו בזמן. ואין בהתקשרות לתחנה שכירות, אלא תיווך למלאכה שתעשה ברגע ישיבתו במונית, שהרי הנהגים עצמאיים הם, ומשלמים מידי חודש עבור התיווך.

ו. עוד פסק הגאון הנ"ל בהובלת מוצרים מהתנות לבית הלקוח, אף אם יסכם הלקוח עם המוביל על השלום ישירות למוביל, או על שעת הגעתו וכדו', לא ייחשב הדבר כאילו הוא הזמינו, שהרי הוא שלוהו של בעל התנות, ובעל התנות הוא מעסיקו, אלא שקבעו ביניהם כי סדרי השלום יהיו בין הלקוח והמוביל, אבל אין הוא עובד של הלקוח. ובפרט שהנהוג הוא שהאחריות על הובלת המוצר באם יפגע וכדו' היא על בעל התנות, ולכן אין זה כי אם הזמנה מהתנות ולא מהמוביל.

ז. עבר זמן התשלום ולא שילם לו בעה"ב אין הוא עובר עוד מדאורייתא, אך חייב הוא להמציא לו מדבריהם וכדלעיל.

ח. מלאכה בה זמן התשלום הנהוג הוא כשיבוא השבון עם פועליו או ביום השוק וכדו' אין חייב בעה"ב לתת לו שכרו בזמן ממש אלא ביום הנהוג? ואף זאת אינו חייב כי אם מדבריהם, שהרי מן התורה אינו חייב כי אם ביומו.

ט. ולכן בימינו ברוב מקומות העבודה (ובתוכם כוללים וכדו') נהוג לקבל משכורת חודשית בר"ח או להבדיל בתאריך מסוים לחודשיהם, ואין המעסיק עובר משום הלנת שכר מן התורה כלל. אך מדבריהם צריך הוא לתת שכרם בזמן שנקבע עימם כנהוג.

י. אם מתנה עם הפועל בפירוש שלא יהיה בבל תלון, שוב אינו עובר בהלנת שכר. ברם י"א שצריך שיתנה בלשון כזו שאינו מתנה על מה שכתוב בתורה. היינו: שיאמר הריני מעסיקך ובתנאי שתמחל לי על אותו הזמן שאני חפץ לדחות לך, ולא באופן שיאמר על מנת שאין בדחייה זו איסורים, שהרי מצווה הוא על האיסורים. ויתכן שאף אם אמר לו כי לא יהיה לו עליו איסורים אלא דמהני משום מחילה.

1. טושי"ע חו"מ שלט 2. שם 3. שם סי"ג
4. שו"ע שם שלט 5. שם סי"ז 6. שם סי"ח
7. שם סי"ט 8. ש"ך שם סי"ח 9. אהבת חסד י, כ"ד

הנה, אם חפץ הוא ליתן לו זיכוי אישי (שיוכל רק הניזק להשתמש בו), לכאורה לא יוכל לעשות כן, שהרי הניזק יוכל לטעון שאינו חפץ לקנות אצלו שירותים נוספים, ולא מצינו שמויק יוכל לכפות על ניזק לשלם לו בעבודתו שלו. תיזיה מוצא, ויכל הניזק לטעון כי שוב אינו חפץ בשירותיו לאור ניסיון העבר, וכעין שמצינו בגמ' (ב"ק פה) שיכול הנחבל לסרב להתרפא מן החובל אפ"י היה רופא, משום שהחובל נדמה אצלו כמזיק ואין הוא רוצה לעסוק עמו שוב. ברם, אם ייתן בעל המכבסה זיכוי כללי שניתן להעבירו, הרי לכאורה דומה זה לשטר חוב. ומזיק הרוצה לשלם בשט"ח, יעויין בשו"ע (ק"א סי"ה) לגבי בית חוב שכתב שיוכל לשלם לו בזה. הרמ"א אף הוסיף לומר שיכול לתת לו שטרי חוב במקום שיש לו עדיין מטלטלין. ובשי"ך שם נחלק עמו ולמסקנתו שבמקום מטלטלין לא יכול ליתן לו ע"י. אבל כל זה הוא לגבי החזר חוב, שצריך בע"ח לתת לו מה שקרוב יותר לכסף, אך גבי מזיק לכאורה כל מה שיתן הרי הוא מיטב ויכול לשלם בזה. ולמרות שהשי"ך עצמו כתב שם סברות נוספות שלא יוכל לשלם בזה. ע"ש טורה רב לממש שטרות אלו וקלקולם שכיח, מ"מ בנידון דין הלא אין הוא טירחה גבבית הזיכוי ולא שייך לומר בזה שהקלקול מצוי. ועוד, שהרי התומכים כבר נתקשה בזה שהרי אם משלם הוא בשטר חוב הרי שיתן לו ערך מה ששוה למוכרו בשוק, ובענין זה כבר נכלל הסיכון שיש לזיכוי זה, והסיק שם כהרמ"א שלעולם יוכל לפרוע באלו. וכ"פ החזו"א (ב"ק טו לא) וכתב שכן נוהגים שיוכל לפרוע בע"כ של מלוה. אולם כל הנ"ל אינו אלא בנותן שט"ח של אחרים, ולא מצאתי דין זה בנותן שט"ח של עצמו, ובנידוננו רוצה בעל המכבסה לפרוע חובותיו בזיכוי לכיבוס דברים אצלו (שהרי זה כשטר חוב שלו עצמו). אלא שלכאורה אין לחלק, שהרי נחשב הוא לכסף (וכמו שכתב להדיא במח"א קנין מעות סי' ה'). ואף איש חיסרון שהכסף אגוד הוא גבוי (היינו שלא יצא מספיק מרשותו על מנת שיוכל לשלם בזה), וכמו שמצינו לדעת הרמב"ן והרשב"א גבי קידושין. ואף שגבי מקח י"א שיש לא שייך חסרון זה וכ"כ להדיא הבי"ח (שו"ת קמ"ט). ואף שהקצוה"ח (סי' ק"צ וסי' ל"ט) כתב שיש בעיה גם במקח, מ"מ מסתבר שבחוב לכוי"ע אף שאגוד גביה חשיב פרעון. וכן משמע ברשב"א להדיא גבי עבד עברי (קידושין ט"ז). ועיי"ע נתיה"מ ריש סי' ס"ו. ועוד שמדברי התוס' והרא"ש שהראב"ד עולה כי אין חיסרון של אגוד גביה, ולדידהו. ע"פ טפי שטר חוב עצמי, שבזה אינו יכול לחזור ולמחול. ואין לתמוה מה ויעיל לו שטר חוב, הלא גם בלעדיו חייב הוא לו דמיים? שהרי נותן לו סכום גבוה יותר בזיכוי זה שיוכל למכור בשוק וישווה לערך הנזק, וממילא אף זה כמסלק חובו על הניזק. וזה מבוואר להדיא בש"ך (ק"א) שגם כשפרעו לו בשט"ח, אין די במה שיכתוב את סכום החוב אלא צריך שיוסיף לו כדי מה שישוה בשוק לשטר הפרעון שצריך לפרוע. ובנידוננו אנו ראינו לנכון שיכתוב לו 120 \$ על מנת שיוכל הניזק למכור בכך 80 \$.

כולל ח"מ אוהל יוסף פתח שערי לפנות הציבור לשאלות והתייעצויות בענייני ממונות, מתן סעד בניסוח תווים, צוואות וכדו' ללא תמורה. הייעוץ ניתן ע"י הרבנים שליט"א.
קבלת קהל ומענה טלפוני (גם באנגלית) בימים א' ה' 15:30-18:30. כמו כן ניתן להפנות שאלות במסך או בדוא"ל טל: 02-5023637 פקס: 02-5023655 E-mail: beitdinnc@gmail.com
מ"מ
לקביעת תורים לדין בבית ד' לענייני ממונות נתיבות חיים' ניתן לפנות למזכירות ביה"ד פנים מאירות ו ירושלים, טל: 052-7642346

דמיס השוענים בר אילן 9 טל: 02-537402. 10% הנחה לקוראי "עולת המשפט"